

Udomiteljstvo djece s teškoćama u razvoju.

Koić, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:745414>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Dora Koić

UDOMITELJSTVO DJECE S TEŠKOĆAMA U
RAZVOJU

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: prof. dr. sc. Branka Sladović-Franz

Zagreb, 2024. godina

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ALTERNATIVNA SKRB ZA DJECU	3
2.1. UDOMITELJSTVO	5
2.2. INSTITUCIONALNA SKRB U REPUBLICI HRVATSKOJ	10
3. DJECA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU	12
4. SPECIFIČNOSTI VEZANE UZ UDOMITELJSTVO DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU	16
4.1. POTEŠKOĆE UDOMITELJA U PRUŽANJU SKRBI DJECI S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU	18
4.2. KVALITETA ŽIVOTA SKRBNIKA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU	21
4.3. POTICAJNO OKRUŽENJE KAO PREDUVJET PRIMJERENOG RAZVOJA DJETETA	22
5. PRIVRŽENOST IZMEĐU UDOMITELJA I UDOMLJENOG DJETETA	24
6. UNAPRJEĐENJE SPECIJALIZIRANOG UDOMITELJSTVA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU	27
7. ZAKLJUČAK	29
8. LITERATURA	31

UDOMITELJSTVO DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

SAŽETAK

Glavni cilj ovoga rada je dobivanje uvida u specifičnosti koje se odnose na udomiteljstvo djece s teškoćama u razvoju. U ovome radu obuhvaćena su područja koja ukazuju na motive udomljavanja djece s teškoćama u razvoju, gdje su prikazani različiti, intrinzični i ekstrinzični, motivi za udomljavanje. Najspominjaniji motivi su altruistički motivi koji se odnose na ljubav prema djeci i doprinos zajednici. Nadalje, u ovome radu prikazane su poteškoće udomitelja u pružanju skrbi djeci s teškoćama u razvoju. Nedovoljna informiranost o djetetovom zdravstvenom stanju, osjećaj nekompetentnosti u pružanju skrbi djeci s teškoćama u razvoju, nedostatna stručna pomoć i podrška samo su neke od poteškoća na koje udomitelji nailaze.

Privrženost i kvaliteta života skrbnika dva su značajna preduvjeta za kvalitetu života djece s teškoćama u razvoju. Dakle, stručni radnici koji rade s udomiteljskim obiteljima trebali bi posebnu pozornost staviti na podršku u izgradnji odnosa privrženosti djece i udomitelja, te na pomoć udomiteljima u unaprjeđenju njihovog mentalnog zdravlja i socijalnih interakcija.

Ključne riječi: udomiteljstvo, djeca s teškoćama u razvoju, motivi udomljavanja, poteškoće u pružanju skrbi, kvaliteta života, privrženost.

FOSTER CARE OF CHILDREN WITH DISABILITIES

SUMMARY

The main goal of this final work is to get the insight into some specificities considering foster care of children with disabilities. This work also considers motives for this kind of foster care and shows some intrinsic and extrinsic foster care motives, where the most mentioned are altruistic ones related with love for children and the contribution to the community. Furthermore difficulties of foster care providers are tried to be shown. For example an insufficient information about the child's health condition, a sense of incompetence in providing care for children with disabilities and an insufficient professional help and support are the most significant and the most mentioned by the foster care providers.

Attachment and the foster parents' life quality are two important preconditions for children's life quality. Therefore professional social workers who support foster families should pay their special attention on supporting attached relationships between children with disabilities and foster families, to help them improve both their mental health and social interactions.

Keywords: foster care, children with disabilities, foster care motives, difficulties in providing of proper care, life quality, attachment.

Izjava o autorstvu rada

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala rad:

Udomiteljstvo djece s teškoćama u razvoju.

I da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (bilo da su u pitanju mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni ili popularni članci) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Dora Koić

Datum: 13.02.2024.

Izjava o izvornosti

Ja, Dora Koić, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio/-la drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Dora Koić v.r.

(potpis studenta)

1. UVOD

Funkcionalna i podržavajuća obitelj najbolje je okruženje za djetetovo odrastanje. Na žalost, u obiteljima ponekad nastupe okolnosti zbog kojih bi dijete trebalo biti izdvojeno radi svoje sigurnosti i/ ili visokih razvojnih rizika ili specifičnih potreba djeteta. Roditelji, prema Obiteljskom zakonu (N.N. 98/ 2019.), imaju pravo i dužnost odgajati svoje dijete na propisan način te ispunjavati njegove potrebe, a dijete ima pravo na sigurnost u obitelji i na u njemu primjeren odgoj. Zakon jasno navodi da dijete ima pravo na život s roditeljima, u skladu sa svojom dobrobiti. Međutim, dobrobit djeteta ponekad je ugrožena u obitelji te se zbog toga primjenjuju različite mjere obiteljsko pravne zaštite. Prilikom odlučivanja o različitim mjerama treba imati u vidu dva temeljna prava. Prvo je pravo djeteta na život u obitelji, a drugo je obveza države da zaštiti najbolji interes djeteta (Bartuloci, 2014.). Djeca izdvojena iz obitelji uglavnom se smještaju u neki od oblika alternativne skrbi, bilo da je riječ o institucionalnom ili izvaninstitucionalnom obliku skrbi (Popović i Zloković, 2017.).

U narednim dijelovima ovoga rada objašnjeni su mogući razlozi izdvajanja djece iz obiteljskog okruženja, te prednosti i nedostaci institucionalnog i izvaninstitucionalnog oblika skrbi. Nadalje, detaljno je prikazano udomiteljstvo djece kroz tipove udomiteljstva, selekciju udomitelja i ulogu socijalnih radnika. Uz to, definirani su pojmovi djece s teškoćama u razvoju i specijaliziranog udomiteljstva. Glavni dio ovoga rada posvećen je različitim specifičnostima vezanim uz udomiteljstvo djece s teškoćama u razvoju.

Djeca s teškoćama u razvoju nalaze se u nepovoljnijem položaju u odnosu na djecu bez teškoća u razvoju zbog obilježja same teškoće djeteta i različitih ograničenja koje im društvo nameće (UNICEF, 2013.). Djeca s teškoćama u razvoju imaju pravo, kao i sva ostala djeca, na maksimalno ispunjenje vlastitih potencijala i na aktivno sudjelovanje u društvu. Uz adekvatnu podršku, djeca s teškoćama u razvoju mogu promijeniti svoju ulogu. Drugim riječima, od korisnika kojima je isključivo potrebna pomoć i skrb drugih, mogu postati članovi društva koji značajno doprinose svojoj zajednici. Kako bi djeca s teškoćama u razvoju mogla ostvariti maksimalni napredak

u udomiteljskoj obitelji, socijalni radnici trebaju biti vrlo oprezni prilikom procjene i odabira potencijalnih udomitelja. Osim toga, socijalni radnici i drugi stručni radnici trebaju pratiti razvoj djeteta kroz cijeli proces udomiteljstva, pružajući istovremeno potrebnu pomoć udomiteljima u izgradnji odnosa privrženosti te u stvaranju poticajnog okruženja koje je važno za optimalan napredak i razvoj djeteta (UNICEF, 2013).

2. ALTERNATIVNA SKRB ZA DJECU

Prema smjernicama za alternativnu skrb UN-a važno je slijediti dva načela prilikom odlučivanja o smještaju djeteta izvan vlastite obitelji, a to su načelo nužnosti i prikladnosti. Načelo nužnosti podrazumijeva da će mjera izdvajanja djeteta iz obitelji služiti samo kao krajnja mjera, kada pomoću ostalih blažih mjera određena promjena obiteljskih i drugih okolnosti nije moguća. Država je dužna omogućiti adekvatnu podršku obitelji kako bi se otklonile okolnosti zbog kojih je određena mjera za zaštitu djeteta i izrečena. Ako do napretka u funkcioniraju obitelji ne dođe niti uz stručnu pomoć, ili ako roditelj napusti dijete, država je dužna zaštititi takvo dijete i osigurati mu prikladan smještaj i skrb. Iz ovoga se jasno može uočiti kako je za dobrobit djeteta najbolji ostanak u vlastitoj obitelji kada god je to u skladu s dobrobiti djeteta i nije ugrožavajuće za njegov tjelesni i psihički integritet. Načelo prikladnosti, kao drugo načelo, odnosi se na prikladnost alternativne skrbi, odnosno na individualiziran pristup djetetovim potrebama te u skladu s time poseban odabir smještaja za svako pojedino dijete (Smjernice UN-a za alternativnu skrb o djeci). Prikladnost smještaja odnosi se i na smještaj djeteta, kada je god to moguće, u blizini vlastitoga doma. Drugim riječima, važno je da dijete izmješteno iz obitelji ostane u poznatom socijalnom okruženju kako ne bi doživljavalo dodatne stresove povezane s promjenom vrtića, škole i prijatelja. Uz to, djeca smještena u blizini biološke obitelji imat će priliku češće biti u kontaktu sa svojim biološkim roditeljima, onda kada je to dozvoljeno (Smjernice UN-a za alternativnu skrb o djeci). Kontakt izdvojenog djeteta i bioloških roditelja, kada nije protivan interesu djeteta, od iznimne je važnosti jer dijete odnose privrženosti, koji su ključni u djetetovom razvoju, može imati s više osoba istodobno (Ajduković, Orešković i Laklija, 2007.). Na taj se način, prema smjernicama za alternativnu skrb UN-a, osigurava kontinuitet u socijalizaciji djece, što predstavlja izrazito važnu komponentu u pogledu djetetovog razvoja.

Alternativna skrb za djecu može biti institucionalna skrb, srodnička skrb, udomiteljska skrb ili može podrazumijevati neki drugi oblik smještaja u obiteljskome okruženju (Smjernice UN-a za alternativnu skrb o djeci). Institucionalna skrb podrazumijeva pružanje kratkoročne ili dugoročne skrbi djeci u neobiteljskom okruženju, kao što su na primjer dječji i odgojni domovi. Drugi oblici alternativne

skrbi odnose se na obiteljsko okruženje. Pružatelji srodničke skrbi najčešće su članovi djetetove šire obitelji ili neke druge bliske osobe koje dijete poznaje te stoga takva skrb može biti formalna i neformalna. S druge strane, udomiteljstvo podrazumijeva smještaj djeteta u obitelj, koja je prošla određenu edukaciju i dobila ovlaštenje za udomiteljstvo (Smjernice UN-a za alternativnu skrb o djeci). Na temelju određenih saznanja na području privrženosti može se zaključiti kako je za djecu, a posebno za malu djecu, izrazito važno obiteljsko okruženje i siguran oblik privrženosti s nekom bliskom osobom (Ajduković, Orešković i Laklija, 2007.). Iz toga proizlazi logično pitanje u pogledu kapaciteta različitih oblika alternativne skrbi s obzirom na individualizirano procijenjene potrebe djeteta (Smjernice UN-a za alternativnu skrb o djeci). Više je djece smješteno u udomiteljsku obitelj, nego u institucije, što zasigurno ide u prilog tome da se djeca, kada je kod to moguće, smještaju u oblik skrbi obiteljskog tipa (Popović i Zloković, 2017.). Takav pristup ide i u skladu s deinstitucionalizacijom, odnosno nastojanjem da se smanji i s vremenom zaustavi institucionalizacija, jer smještaj djece u Domete socijalne skrbi ostavlja brojne negativne posljedice na njihov razvoj (Sabolić i Vejlemka, 2015.).

U ovome dijelu rada neće biti prikazani svi oblici institucionalne i izvaninstitucionalne skrbi za djecu, već će detaljnije biti opisana samo institucionalna skrb u pogledu dječjih domova, kako bi se dobio bolji uvid u skrb koja se pruža u institucijama, u odnosu na skrb u udomiteljskim obiteljima.

2.1. UDOMITELJSTVO

Udomiteljstvo je oblik skrbi u kojem se pruža usluga smještaja djetetu ili odrasloj osobi (Zakon o udomiteljstvu, N.N. 18/ 2022.). Udomiteljstvo podrazumijeva skrb u skladu s individualnim planom svakoga korisnika te život u poticajnom i obiteljskom okruženju. Uslugu smještaja i skrbi može pružati udomitelj, kao predstavnik, s obitelji ili udomitelj samac. Zahtjevnost udomiteljstva razlikuje se ovisno o vrsti korisnika i njegovim potrebama. Opskrbnina, koju udomitelji dobivaju, služi isključivo za podmirenje korisnikovih potreba te zbog toga ovisi o zdravstvenom stanju i dobi korisnika (Zakon o udomiteljstvu, N.N. 18/ 2022.). Udomiteljstvo može obavljati osoba koja je upisana u Registar udomitelja, a prethodno je prošla procjenu od strane ovlaštenoga centra za socijalnu skrb i osposobljavanje za udomitelja.

Osnovno osposobljavanje za udomitelje provodi centar za socijalnu skrb udomitelja u postupku dobivanja dozvole za bavljenje udomiteljstvom te se sastoji od različitih radionica, predavanja i primjera iz prakse (Pravilnik o načinu i trajanju osposobljavanja i dodatnog usavršavanja udomitelja, N.N. 63/ 2019.). Osim osnovnog osposobljavanja postoji i dodatno, koje je namijenjeno za udomitelje određenih skupina korisnika. Uz to, udomitelji imaju organiziranu godišnju edukaciju koja služi proširivanju znanja udomitelja i rješavanju određenih konkretnih izazova (Borić i sur., 2021.). Osnovno osposobljavanje traje 40 sati. Općim dijelom osposobljavanja za udomitelja nastoje se obuhvatiti područja vezana uz razvoj privrženosti, izazove udomiteljstva, suradnju udomitelja i centra za socijalnu skrb, odgojne metode, razvojne faze djeteta, ostvarivanje kontakata s biološkom obitelji udomljenog djeteta i drugo (Pravilnik o načinu i trajanju osposobljavanja i dodatnog usavršavanja udomitelja, N.N. 63/ 2019.). Osnovno osposobljavanje za udomitelje djece s teškoćama u razvoju, uz sve navedeno, sadržava i aktivnosti koje za cilj imaju upoznavanje udomitelja s vrstom teškoće djeteta, specifičnim potrebama djeteta s obzirom na vrstu teškoće, psihološkim značajkama djece s teškoćama u razvoju, primjerenim načinima reagiranja na određena ponašanja djece i dr. (Borić i sur., 2021.).

Centar za socijalnu skrb, nadležan prema mjestu prebivališta udomitelja, provjerava i motivaciju udomitelja za bavljenje udomiteljstvom, stambene uvjete te sposobnost udomitelja za pružanje adekvatne skrbi korisniku. Uz to, potencijalni udomitelji, po proceduri, rješavaju psihološke testove i prolaze razne procjene kako bi rizik od smještaja korisnika u neadekvatnu udomiteljsku obitelj bio minimalan (Zakon o udomiteljstvu, N.N. 18/ 2022.). Kako bi se preveniralo izdvajanje korisnika, a posebice premještaj djeteta iz udomiteljske obitelji, važno je kvalitetno provoditi selekciju potencijalnih udomitelja te njihovu edukaciju (Popović i Zloković, 2017.). Ponekad stručnjaci pogriješe u svojoj procjeni i zbog toga, između ostaloga, zna doći do nužnog izmještaja djeteta iz udomiteljske obitelji. Također, udomiteljske obitelji, koje nemaju dovoljnu stručnu podršku i nisu kvalitetno educirane, traže izdvajanje korisnika kada shvate da nemaju resursa za nošenje s problemima do kojih dolazi u pružanju skrbi. Takva situacija izrazito je opasna za razvoj djeteta koje je već jednom doživjelo izdvajanje i prekid odnosa s figurom privrženosti. Vjerojatno je da će dijete, zbog ovakvih situacija, razviti ozbiljne poremećaje i probleme privrženosti, koji mogu predstavljati rizik u ostvarivanju bliskih veza u budućnosti (Popović i Zloković, 2017.). Primarna selekcija potencijalnih udomitelja nije komplicirana jer Zakon o udomiteljstvu (N.N. 18/ 2022.) jasno navodi da udomitelj ne može biti osoba koja zbog vlastitog zdravstvenog stanja nije u mogućnosti pružiti primjerenu skrb korisniku, osoba protiv koje je izrečena mjera za zaštitu prava i dobrobiti djeteta, osoba koja je društveno neprihvatljivog ponašanja te ako su u njezinoj obitelji poremećeni obiteljski odnosi. Važno je da stručnjaci imaju razvijene kvalitetne procedure i alate kada je u pitanju selekcija onih osoba kod kojih ne postoje nikakve zapreke za udomiteljstvo.

Prema Zakonu o udomiteljstvu (N.N. 18/ 2022.) postoji tradicionalno, srodničko i udomiteljstvo kao zanimanje. Tradicionalno i srodničko udomiteljstvo podrazumijevaju pružanje socijalne usluge smještaja djetetu, a razlikuju se po tome što je udomitelj u srodničkom udomiteljstvu član obitelji korisnika. Također, za obavljanje tradicionalnog udomiteljstva postoje određeni zakonski uvjeti, koji za udomitelja srodnika ne vrijede. Odnosno, obitelj koja želi obavljati tradicionalno udomiteljstvo mora, između ostaloga, ostvarivati vlastite prihode veće za 70% od iznosa zajamčene minimalne naknade te tradicionalni udomitelj ne može postati

osoba starija od 60 godina. S druge strane, ova zakonska ograničenja ne vrijede za srodničko udomiteljstvo jer je za djecu bitan ostanak u socijalno poznatom okruženju s bliskim osobama (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.). Međutim, važno je napomenuti kako do srodničkog udomiteljstva uglavnom dolazi zbog određenih obiteljskih kriznih okolnosti, zbog kojih skrb o djetetu preuzima srodnik (Iglehart, 2004., prema Laklija, 2011.). Iz toga logično proizlazi da su srodnici udomitelji manje spremni na nastavak bavljenja udomiteljstvom u odnosu na druge udomitelje, budući da motivacija za bavljenje udomiteljstvom ima veliki značaj u održavanju uloge udomitelja (MacGregor i sur., 2006., prema Laklija, 2011.).

Udomiteljstvo kao zanimanje može biti standardno ili specijalizirano (Zakon o udomiteljstvu, N.N. 18/ 2022.). Tradicionalno i srodničko udomiteljstvo razlikuju se od udomiteljstva kao zanimanja po radnome statusu i stupnju složenosti skrbi koja se pruža. Točnije navedeno, kako bi neka osoba obavljala udomiteljstvo kao zanimanje i ostvarivala sva prava iz mirovinskog i zdravstvenog osiguranja te imala prava za vrijeme nezaposlenosti, važno je da nije u radnome odnosu te da ne vodi samostalnu djelatnost. Specijalizirano udomiteljstvo od velike je važnosti jer obuhvaća pružanje specifične skrbi u skladu s individualnim potrebama djeteta. Zbog toga, specijalizirano udomiteljstvo može obavljati samo osoba koja je najmanje tri godine pružala uslugu smještaja djetetu ili mlađoj punoljetnoj osobi kao tradicionalni, specijalizirani ili standardni udomitelj te ima završeno srednjoškolsko obrazovanje ili preddiplomski ili diplomski sveučilišni studij ili stručni studij. „Ili ima najmanje godinu dana radnog staža u radu s djecom i mlađim punoljetnim osobama te završen najmanje preddiplomski ili diplomski sveučilišni studij ili stručni studij u području socijalnog rada, psihologije, edukacijske rehabilitacije, socijalne pedagogije, logopedije, radne terapije, pedagogije i medicine“ (Zakon o udomiteljstvu, N.N. 18/ 2022.).

Kako bi se djeci s teškoćama u razvoju osigurala kvalitetna skrb od strane udomitelja, postoje određena zakonska ograničenja glede broja djece koja istovremeno mogu biti smještena u udomiteljsku obitelj. U udomiteljsku obitelj, kada je riječ o tradicionalnom udomiteljstvu, najviše može biti smješteno troje djece. Kada je u pitanju smještaj djece s teškoćama u razvoju, tada samo jedno od njih troje može

biti dijete s težim intelektualnim, tjelesnim, komunikacijskim i drugim teškoćama (Zakon o udomiteljstvu, N.N. 18/ 2022.). S druge strane, kod standardnog udomiteljstva može biti smješteno troje djece, a iznimno može biti manje ako je dvoje djece s težim teškoćama u razvoju. Za specijalizirano udomiteljstvo vrijede druga zakonska pravila, pošto je u pitanju pružanje specifične skrbi od strane educiranih i obrazovanih udomitelja. Prema tome, kod udomitelja koji obavlja specijalizirano udomiteljstvo može biti smješteno jedno dijete ili mlađa punoljetna osoba s teškoćama u razvoju. Iznimno, može biti smješteno i drugo dijete kada se procijeni da je to u interesu djece, a osobito kada je u pitanju brat ili sestra djeteta (Zakon o udomiteljstvu, N.N. 18/ 2022.).

Udomiteljstvo je zadovoljavajući oblik skrbi za većinu djece (Žižak i sur., 2012.). Međutim, stručni radnici nedovoljno pažnje posvećuju procesu prije smještaja djeteta u udomiteljsku obitelj. Drugim riječima, prije samoga udomljavanja djeca bi trebala dobiti detaljnije informacije o uzrocima izmještaja, zatim o udomiteljskoj obitelji te o pravima koje imaju kao udomljena djeca. Osim toga, trebali bi dobiti informacije o načinu i rasporedu druženja s biološkim roditeljima. Na žalost, veliki broj djece je nedovoljno informiran od strane stručnih radnika što dodatno povećava njihov stres i u tako preizazovnim okolnostima (Pastor i sur., 2022.). Adekvatna priprema djece prije samog udomljavanja zasigurno bi doprinijela uspješnijoj prilagodbi na novonastale okolnosti.

Nadalje, problemi u ponašanju kod djece, nesrodničko udomiteljstvo za mlađu djecu, smještaj kod udomitelja bez braće i sestara te prethodno zlostavljana djeca predstavljaju samo neke od faktora na koje stručnjaci moraju obratiti posebnu pozornost kako bi sukladno tome organizirali adekvatnu i po potrebi dodatnu stručnu podršku, budući da navedeni faktori predstavljaju rizik za pojavu dodatne nestabilnost u udomiteljskoj obitelji (Konijn i sur., 2019.).

Suradnja centara za socijalnu skrb, i svih drugih institucija nadležnih za udomiteljstvo, s udomiteljima, udomljenom djecom te njihovim biološkim roditeljima od ključne je važnosti za osiguravanje najbolje moguće skrbi za svako pojedino dijete. Osim toga, suradnja i pravovremena pomoć i podrška od strane nadležnih institucija doprinosi većoj motivaciji udomitelja za daljnje bavljenje

udomiteljstvom (Hudson i Levasseur, 2002., prema Laklija, 2011.). Udomitelji najviše osjećaju potrebu za podrškom pri samom ulasku u sustav. Socijalni radnici bi u svim fazama, a posebno na samome početku, trebali pružati pomoć i podršku svim udomiteljima, a posebno udomiteljima koji skrbe o djeci s problemima u ponašanju te o djeci s teškoćama u razvoju. Timovi za udomiteljstvo u sklopu centara za socijalnu skrb imaju važnu ulogu u svim fazama udomljavanja, od inicijalne selekcije, vođenja radionica, do izdavanja dozvola. Njihova uloga ne prestaje udomljavanjem, već su oni dužni kroz cijeli proces održavati kontakt i suradnju s udomiteljima i udomljenom djecom (Sabolić i Vejmelka, 2015.). Međutim, udomljena djeca uglavnom smatraju da im socijalni radnici ne pružaju dovoljnu podršku za vrijeme boravka u udomiteljskoj obitelji (Žižak i sur., 2012.).

Udomitelji koji nisu primili adekvatnu podršku od sustava na početku bavljenja udomiteljstvom, ostaju prepušteni neformalnim oblicima pomoći i podrške, u vidu prijatelja, susjeda, rodbine, drugih udomitelja, itd. Podaci pokazuju kako su udomitelji najviše zadovoljni podrškom dobivenom od lokalne zajednice i neformalnih socijalnih mreža (Sabolić i Vejmelka, 2015.).

Izostanak neformalne podrške, u kombinaciji s izostankom podrške od strane institucija, nedvojbeno dovodi do smanjene kvalitete skrbi za djecu i u konačnici do napuštanja sustava od strane udomitelja (Laklija, 2011.). Uz to, do prekida udomiteljstva, između ostaloga, može doći i zbog osjećaja podcijenjenosti između udomitelja i socijalnog radnika, gdje udomitelj smatra da ga se ne uvažava kao pružatelja skrbi već isključivo kao korisnika (Maclay i sur., 2006., prema Laklija, 2011.). Drugim riječima, važno je da socijalni radnici uvažavaju udomitelje i njihova mišljenja, kako bi njihov funkcionalan partnerski odnos doprinio pružanju što kvalitetnije skrbi za djecu. Prema Laklija (2011.) dvije trećine udomitelja smatra da se, prilikom odlučivanja o udomljenom djetetu, njihovo mišljenje uzima u obzir. Sukladno tome, možemo zaključiti kako odnos između stručnjaka iz centara za socijalnu skrb i udomitelja uglavnom počiva na načelima ravnopravnosti i uvažavanja.

2.2. INSTITUCIONALNA SKRB U REPUBLICI HRVATSKOJ

Prilikom izdvajanja djeteta iz vlastite obitelji mora se voditi računa o tome koji bi alternativni smještaj bio najprimjereniji djetetovim potrebama. Zbog nedostatnih kapaciteta određenih oblika skrbi stručnjaci ponekad nisu u mogućnosti smjestiti dijete u najadekvatniji oblik skrbi. To je jedan od razloga zbog kojeg dolazi do čestih promjena u smještaju djece, što ostavlja brojne negativne posljedice na njihov cjelokupni razvoj (Waterhouse i Brocklesby, 2001., prema Sladović Franz, 2004.).

Domovi za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi ustanove su socijalne skrbi koje su namijenjene smještaju djece bez roditelja, djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi i djece koja su iz drugih razloga, zbog svoje dobrobiti, smještena u dom (Rosić, 2007.). U dječjim domovima postoji tim stručnjaka koji je posvećen djetetu i njegovim potrebama, te su djetetu osigurane odgojno-obrazovne usluge, hrana, odjeća, obuća, igračke, sigurnost, rekreativne aktivnosti i druge stvari potrebne za kvalitetan život i razvoj djeteta . Ključna negativna strana odrastanja u instituciji je nemogućnost odrastanja u obiteljskom okruženju, koje je važno za djetetovo pravilno psihosocijalno funkcioniranje (Sladović Franz, 2004.). Nedvojbeno je da svaki od oblika alternativne skrbi ima svoje prednosti i nedostatke. Kadushin (1980.) ističe prednost institucionalne skrbi u određenim situacijama i posebno navodi kako je takav oblik skrbi primjeren jer život u grupi olakšava prilagodbu na novonastalu situaciju, pravila koja vladaju u institucijama pružaju djetetu osjećaj sigurnosti i kontroliraju njegovo ponašanje te se dijete, koje je često premještanu iz jednog oblika skrbi u drugi ili je izdvojeno iz udomiteljske obitelji, ne mora truditi u uspostavljanju odnosa privrženosti s novim udomiteljima. Uz to, navodi se kako institucije imaju kapaciteta i mogućnosti za pružanje različitih posebnih tretmana i rehabilitacija potrebnih djetetu. Osim toga, smještaj u institucionalnu skrb najprikladniji je kada je u pitanju privremeno izdvajanje djeteta iz obitelji, koje ima razvijenu sigurnu privrženost prema svojim roditeljima (Sladović Franz, 2004.). Nadalje, ovakav oblik skrbi primjeren je i poželjan kako ne bi došlo do razdvajanja braće i sestara ukoliko ih udomiteljska obitelj ne može primiti sve zajedno. (Sladović Franz, 2004.).

S druge strane, odrastanje u instituciji sa sobom nosi brojne negativne posljedice. Nemogućnost adekvatnog i posvećenog individualnog pristupa svakom djetetu te sukob između potreba pojedinog djeteta i grupe i stereotipan stav javnosti o djeci koja odrastaju u institucijama samo su neki od problema koji se javljaju u okviru pružanja ovog oblika skrbi (Sladović Franz, 2004.). Najveći problem odrastanja u dječjim domovima vezan je uz poteškoće djece da preuzmu određenu ulogu u obitelji te da nauče što znači obiteljski život (Sladović Franz, 2004.). Poznato je kako je socijalna mreža važan faktor, pa čak i zaštitni čimbenik, u životu svakog djeteta. Djeca odrasla u institucijama uglavnom imaju slabu socijalnu mrežu i pokazuju više poremećaja u ponašanju (Maretić i Sindik, 2013.).

Nasuprot tome, kao što je već navedeno, udomiteljstvo predstavlja oblik skrbi u kojem djeca imaju priliku upoznati uloge unutar obitelji, dobiti uvid u svakodnevni obiteljski život te imaju mogućnost razviti sigurnu privrženost s udomiteljem i ostalim članovima udomiteljske obitelji. Uz to, život u udomiteljskoj obitelji omogućava djeci uspostavljanje zadovoljavajućih odnosa sa širom lokalnom zajednicom (Sladović Franz, 2004.).

3. DJECA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Naziv djeca s teškoćama u razvoju službeni je naziv prema Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom koji ukazuje na mogućnost da se određenim medicinskim i pravovremenim rehabilitacijskim postupcima mogu umanjiti ili otkloniti određene teškoće. Odnosno, ovaj naziv jasno ukazuje da neće svako dijete s teškoćama u razvoju postati osoba s invaliditetom (Leutar i Buljevac, 2020.). Zbog toga se veliki naglasak stavlja na ranu intervenciju, koja podrazumijeva podršku djetetu s teškoćama u razvoju i članovima njegove obitelji, kako bi dijete bilo uključeno u procese terapije i rehabilitacije odmah po saznanju postojanja rizika od teškoće ili po utvrđivanju teškoće. Dakle, rana intervencija bi trebala biti osigurana svakom djetetu do njegove treće godine života, kako bi mogućnost uklanjanja teškoće bila što veća te kako bi djeca postala aktivni članovi društva (Leutar i Buljevac, 2020.).

Prema Vargas-Barón i sur., (2020.) u Republici Hrvatskoj postoje određeni problemi vezani uz dostupnost usluga rane intervencije, pa tako samo jedno dijete, od osam potencijalnih primatelja, dobiva uslugu rane intervencije. Osim toga, postoje i geografske nejednakosti, pa je za 85% obitelji usluga rane intervencije predaleko od njihovih domova. Nadalje, može se zaključiti kako je stigma i dalje jedan od značajnijih problema, budući da 45% obitelji djece s teškoćama u razvoju nisu uključene u programe rane intervencije zbog stigme vezane uz samu teškoću. Također, ne postoji adekvatna psihološka podrška članovima obitelji u nošenju s djetetovom dijagnozom i izazovima vezanim uz istu. Osim nedovoljne psihološke podrške, postoji i problem neadekvatnog informiranja roditelja o pravima djeteta s teškoćama u razvoju od strane socijalnih radnika (Milić Babić, Franc i Leutar, 2013.). Roditeljima djece s teškoćama u razvoju treba pravovremena podrška svih relevantnih stručnjaka, budući da se oni nalaze u izazovnoj životnoj situaciji koja zahtjeva promjenu i prilagodbu privatnog, obiteljskog i poslovnog života, odnosno svih životnih aspekata. Prema Heimanu (2002.), prilagodbu i nošenje s izazovima može olakšati dobra suradnja i konzultacije sa stručnjacima te neformalni oblici podrške, kao što su razgovori s prijateljima i članovima obitelji. Uz to, podržavajući odnosi među supružnicima i pozitivni osjećaji roditelja prema djetetu pomažu u prihvaćanju teškoće djeteta i rješavanju svih kompleksnih situacija vezanih uz

djetetove potrebe. Izgradnji pozitivnih osjećaja roditelja ili udomitelja prema djetetu doprinosi edukacija o samoj teškoći djeteta, jer poznavanje teškoće omogućava bolje razumijevanje djetetovih potreba i pravilno odgovaranje na njih (Milić Babić, Franc i Leutar, 2013.).

Djeca s teškoćama u razvoju su djeca kod kojih je utvrđena jedna ili više teškoća u razvoju na temelju postupka vještačenja (Leutar i Buljevac, 2020.). Prema UNICEF-u (2013.), Međunarodna klasifikacija funkcioniranja, teškoća u razvoju i zdravlja djece i mladih nije orijentirana isključivo na same teškoće u razvoju, već naglašava i njihov utjecaj na funkcioniranje djece u njihovoj sredini. Stoga, navedena klasifikacija ističe četiri temeljna područja u koje pripadaju tjelesna struktura djeteta, funkcije tijela, ograničenja u obavljanju određenih radnji, te reakcije na sudjelovanje. Reakcija na sudjelovanje podrazumijeva igranje s drugom djecom ili obavljanje određenih jednostavnih radnji. Drugim riječima, djeca s teškoćama u razvoju su djeca s oštećenjem vida, sluha, jezično-govorno-glasovne komunikacije, oštećenjem organa i organskih sustava, djeca koja imaju oštećenja u vidu mentalnog zdravlja, specifične teškoće u učenju, intelektualne teškoće i poremećaje u ponašanju (Leutar i Buljevac, 2020.). Prema UNICEF-u (2013.a), 93 milijuna djece u svijetu ima umjereni ili teški invaliditet (Leutar i Buljevac, 2020.). Od iznimne su važnosti Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i Konvencija o pravima djeteta, koje naglašavaju ravnopravnost glede prava i temeljnih sloboda djece s teškoćama u razvoju i djece bez teškoća. Jedan od glavnih ciljeva navedenih konvencija odnosi se na jednakost i inkluziju djece s teškoćama u razvoju (UNICEF, 2013). Inkluzija nije isto što i integracija jer se integracija uglavnom odnosi na upisivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne škole. S druge strane, inkluzija podrazumijeva da se sva djeca mogu igrati i učiti zajedno jer su škole adekvatno projektirane i vođene kako bi se to moglo i ispuniti (Leutar i Buljevac, 2020.). Kada je riječ o inkluzivnom obrazovanju, onda je, prema UNICEF-u (2013.), važno naglasiti stručnu podršku učiteljima, kako bi oni svoj posao mogli što bolje obavljati (na primjer, pomoć vezana uz uporabu Brailleova pisma i edukacija o teškoći djeteta). Pravilno provedena inkluzija doprinosi značajnom smanjenju nejednakosti i diskriminacije. Lieber i sur. (2008.) navode pristupačnost, individualiziranu prilagodbu i univerzalni dizajn kao postavke inkluzivnog predškolskog obrazovanja. Pristupačnost se odnosi

na aktivno sudjelovanje djeteta i postizanje pozitivnih rezultata, dok univerzalni dizajn podrazumijeva izražavanje ideja i želja te osiguravanje različitih načina učenja. Odgojitelji u dječjim vrtićima i specijaliziranim ustanovama za djecu s teškoćama u razvoju imaju veliku ulogu u individualiziranoj prilagodbi što podrazumijeva prilagođavanje univerzalnog dizajna svakome djetetu zasebno. Stoga je važno da su odgojitelji kvalificirani i senzibilizirani. Pohađanje programa predškolskog odgoja i obrazovanja od velike je važnosti za djecu s teškoćama u razvoju jer djeca kroz igru s vršnjacima usvajaju vještine, uče upravljati emocijama, razvijaju svoje sposobnosti te se socijaliziraju (Leutar i Buljevac, 2020.). Osim toga, djeca bez teškoća u razvoju, kroz igru, stvaraju pozitivne stavove o djeci s teškoćama u razvoju. Inkluzija, između ostaloga, smanjuje obrazovne troškove i troškove socijalne skrbi te smanjuje stigmatizaciju i omogućava djeci veću socijalnu uključenost (Leutar i Buljevac, 2020.).

Uz uklanjanje barijera u vrtićima, školama, zdravstvenim ustanovama, prijevozu i sl., UNICEF (2013.b) naglašava i potrebu za podrškom obiteljima, budući da obitelji djece s teškoćama u razvoju, uz sve izazove vezane uz pružanje skrbi djetetu, imaju i povećane troškove zbog same teškoće djeteta. Ovdje je također važno napomenuti kako članovi obitelji često odustaju od zaposlenja kako bi mogli skrbiti o djetetu s teškoćama u razvoju (Leutar i Buljevac, 2020.). Osim toga, stručnjaci trebaju pružati i drugu, nematerijalnu podršku obiteljima, jer je prema Milić Babić (2012.) pozitivno obiteljsko okruženje jedan od glavnih zaštitnih faktora za pravilan razvoj djeteta. Inkluzija, u svim područjima društva, od iznimne je važnosti i zbog nedovoljne mreže podrške koju imaju djeca s teškoćama, u usporedbi s djecom bez teškoća u razvoju. Drugim riječima, Solish i sur. (2010.) zaključili su da se navedene dvije skupine djece razlikuju u mrežama podrške, tako da djeca bez teškoća u razvoju u znatnijoj mjeri sudjeluju u aktivnostima slobodnog vremena s vršnjacima, nego li djeca s teškoćama. S druge strane, djeca s teškoćama u razvoju više vremena provode u aktivnostima s odraslim osobama, posebice roditeljima, što uključuje i terapijske aktivnosti. Uz to, djeca bez teškoća u razvoju imaju veći broj prijatelja u odnosu na djecu s teškoćama, dok se broj prijatelja djece s teškoćama u razvoju razlikuje s obzirom na vrstu teškoće. Odnosno, djeca s intelektualnim teškoćama imaju više prijatelja od djece s autizmom (Leutar i Buljevac, 2020.). Ovdje je važno naglasiti

kako su djeca s teškoćama u razvoju u većem riziku od nasilja, u odnosu na djecu bez teškoća, zbog nedovoljne mreže podrške. Zbog toga bi stručnjaci iz svih područja, a posebno iz obrazovnog sustava, koji s djecom provode veliki dio vremena, trebali obraćati pažnju na cjelokupno stanje djeteta i na eventualne promjene u ponašanju i izgledu koje bi mogle upućivati na neželjene postupke prema djetetu (Leutar i Buljevac, 2020.).

Nadalje, svakom djetetu s teškoćama u razvoju trebale bi biti dostupne sve potrebite usluge te asistivna sredstva, kako bi djeca mogla što adekvatnije funkcionirati. Na žalost, određene zemlje s nedovoljnim приходima ne mogu omogućiti svoj djeci potrebnu asistivnu tehnologiju, koja bi trebala biti dostupna i besplatna (UNICEF, 2013). Iz diplomskoga rada Vinčić (2016.) može se zaključiti kako u Republici Hrvatskoj postoje određeni problemi glede materijalne dostupnosti asistivne tehnologije. Drugim riječima, navedena pomagala su preskupa te ne postoji zadovoljavajuća pomoć države i lokalnih zajednica u vidu subvencija. Uz to, postoje i poteškoće vezane uz učestalo nabavljanje novih pomagala zbog rasta djeteta, što se može riješiti iznajmljivanjem pomagala koja bi bila dostupna djeci u svim lokalnim ili regionalnim jedinicama.

Djeca s teškoćama u razvoju, kao što je već navedeno, su djeca s poremećajem govora, jezika, glasa, djeca s oštećenjem sluha, djeca s oštećenjem vida, djeca s intelektualnim teškoćama, djeca s motoričkim poremećajima i kroničnim bolestima, djeca s poremećajem ponašanja, djeca s problemima mentalnog zdravlja i djeca s poremećajem iz autističnog spektra (UNICEF, 2013). Djeca s teškoćama u razvoju mogu imati poteškoća prilikom razumijevanja razloga zbog kojih je došlo do izmještaja iz primarne obitelji te je zato važno da im stručni radnici pomognu u razumijevanju i prihvaćanju svih okolnosti koje su dovele do izmještaja (Žižak i sur., 2012.).

U ovome radu neće biti detaljno prikazane teškoće u razvoju, budući da zaseban opis svih teškoća nije ključan za temu ovoga rada.

4. SPECIFIČNOSTI VEZANE UZ UDOMITELJSTVO DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Udomiteljstvo, kao što je već navedeno na početku ovoga rada, podrazumijeva značajno prirodniji oblik skrbi od institucionalnog oblika jer omogućava rast i razvoj djeteta u obiteljskom okruženju. Obiteljsko okruženje podržava pravilan razvoj djeteta (Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.). Smještaj djeteta u institucionalni oblik skrbi trebao bi biti iznimka, budući da odredbama Konvencije o pravima djeteta, svako dijete ima pravo na odrastanje u obiteljskome okruženju. U suglasju s time, Konvencija o pravima djeteta propisuje da djeca s teškoćama u razvoju imaju pravo na dostojanstven i pristojan život te na sudjelovanje u zajednici (Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2001., prema Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.).

Udomiteljstvo djece ima niz prednosti ali i određene nedostatke. S obzirom na potrebe udomljene djece, udomiteljstvo uglavnom predstavlja najpoželjniji oblik skrbi. Prednosti udomiteljstva najviše se očituju u tome što udomljena djeca postižu zadovoljavajuće psihosocijalne rezultate, te imaju manje stresnih događaja u odnosu na djecu u institucionalnim oblicima skrbi. Negativna strana udomiteljstva odnosi se na nemogućnost prethodnog upoznavanja potencijalnih udomitelja s djecom u situacijama žurnog reagiranja i izdvajanja djece iz primarne obitelji (Žižak, 2010.).

Specijalizirano udomiteljstvo namijenjeno je djeci kod koje je utvrđeno značajno odstupanje u razvoju i razini funkcioniranja, te svoje korijene vuče iz ranih 70-ih godina 20. stoljeća, kada je na samome početku zamišljeno kao oblik skrbi o djeci koja su počinila određena kaznena djela (Kregar, 2004., prema Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.). Specijalizirano udomiteljstvo često se povezuje s terapijskim udomiteljstvom, budući da je riječ o pružanju skrbi djeci s ozbiljnim psihičkim, fizičkim, emocionalnim teškoćama te djeci s problemima u ponašanju, što zahtjeva posebne medicinske, socijalizacijske i druge usluge. Važno je da udomitelji posjeduju sva potrebna znanja vezana uz suživot i način rada s djecom s teškoćama u razvoju, kako bi im omogućili maksimalan razvoj njihovih potencijala, jer neispunjavanje potreba djeteta na adekvatan način može dovesti do pogoršanja djetetovog stanja (Brown i Rodger, 2009.). Djeca s teškoćama u razvoju iziskuju

posebnu podršku i posebne oblike usluga, zato je važna adekvatna priprema udomitelja od strane stručnjaka te kontinuirano pružanje podrške i pomoći udomiteljima djece s teškoćama u razvoju, kako bi se mogli nositi sa svim izazovima na koje neminovno nailaze (Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.).

U ovome dijelu rada naglasak će biti na određenim specifičnostima vezanim uz udomiteljstvo djece s teškoćama u razvoju, u pogledu motiva udomljavanja djece s teškoćama u razvoju, izazova s kojima se udomitelji susreću, kvaliteti života skrbnika djece s teškoćama u razvoju i drugo. Također, ovaj dio rada orijentiran je na značaj odnosa privrženosti udomitelja i udomljenog djeteta te na važnost stvaranja emocionalnog ozračja i poticajnog okruženja od strane udomitelja, kako bi dijete moglo ostvariti maksimalni napredak.

Postoje različiti motivi udomitelja za bavljenje specijaliziranim udomiteljstvom, koji se uobičajeno dijele u dvije skupine, intrinzični i ekstrinzični motivi. Od intrinzičnih motiva udomitelji najčešće ističu ljubav prema djeci i doprinos zajednici. Osim toga, udomitelji djece s teškoćama u razvoju navode i druge motive, kao što su ekonomski motivi, odlazak vlastite djece i usamljenost, ranije poznavanje djeteta i srodstvo s udomljenim djetetom. Intrinzični motivator za bavljenje udomiteljstvom uglavnom je povezan s altruističkim motivima, potrebom za „ponovnim popunjavanjem gnijezda“, te motivima vezanim uz određenu povezanost s djetetom (Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.). Motivacija udomitelja za bavljenje udomiteljstvom iznimno je važna i za dječju percepciju udomiteljstva. Naime, ako djeca doživljavaju da je novac glavni motiv za udomljavanje, onda će i udomiteljstvo doživljavati nepoželjnim oblikom skrbi (Žižak i sur., 2012.).

Ne postoji značajna razlika u motivima udomitelja za udomljavanje djece s teškoćama u razvoju u odnosu na udomljavanje djece bez teškoća, osim što udomitelji djece s teškoćama u razvoju kao motiv navode i potrebu pružanja adekvatne pomoći djeci, kako im njihove teškoće ne bi predstavljale nesavladivu prepreku u budućnosti. Altruistički motiv ljubavi prema djeci najspominjaniji je motiv neovisno o vrsti udomiteljstva (Sabolić i Vejmelka, 2015.).

4.1. POTEŠKOĆE UDOMITELJA U PRUŽANJU SKRBI DJECI S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Udomitelji se prilikom pružanja skrbi djeci susreću s nizom izazova, neovisno radi li se o djeci s teškoćama u razvoju ili djeci bez teškoća u razvoju. Neke od poteškoća vezane su uz prilagodbu i razvoj privrženosti između djeteta i udomitelja, što bitno određuje kvalitetu njihovoga odnosa i same skrbi. Stoga bi udomiteljima trebala biti pružena adekvatna stručna pomoć i podrška kako bi ostvarili svoju ulogu na najbolji mogući način. Udomitelji djece s teškoćama u razvoju kao glavne poteškoće uglavnom navode specifične poteškoće djeteta, slabu informiranost o djetetovom stanju i potrebama, nedostatnu podršku i pomoć, nepovjerljiv stav okoline, poteškoće vezane uz proces prilagodbe te odnose s biološkom obitelji djeteta (Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.).

Prilagodba podrazumijeva privikavanje djece na novu udomiteljsku obitelj, novi način život, a često i novo socijalno okruženje. Također, podrazumijeva i privikavanje udomiteljske obitelji na udomljeno dijete i njegove potrebe (Kletečki Radović i Kregar Orešković, 2005.). Udomitelji navode dvije faze u procesu prilagodbe, a to su početak prilagodbe i sama prilagodba životu u udomiteljskoj obitelji (Kletečki Radović i Kregar Orešković, 2005.). Odnosno, navode kako im je početna faza prilagodbe bila teška ali kako su se s vremenom naviknuli jedni na druge i počeli adekvatno funkcionirati, što znači da uspješan proces prilagodbe zahtjeva trud udomitelja i djece, te određeni protok vremena. Proces prilagodbe može dodatno otežati činjenica što na djecu utječu ranije doživljena iskustva, tako da ponekad djeca očekuju u udomiteljskoj obitelji ono što su već prethodno doživjeli, te se iz toga razloga znaju ponašati agresivno ili na neki drugi, zahtjevan, način za same udomitelje (Kletečki Radović i Kregar Orešković, 2005.). Proces prilagodbe zahtjeva uspostavljanje ravnoteže između udomljenog djeteta i vlastite djece, odnosno vlastite obitelji, te općenito zahtjeva organizacijske i druge vještine kako bi udomitelji imali vremena i za aktivnosti izvan svoje udomiteljske uloge. Može se zaključiti kako je prilagodba jedna od najznačajnijih faza na koju treba staviti posebnu pozornost, jer često predstavlja temelj ostalim fazama udomiteljstva. Iz toga razloga, udomitelji navode kako im je u fazi međusobne prilagodbe najvažnije dobiti

relevantnu stručnu podršku u vidu uspješnih oblika komunikacije s djetetom i razumijevanja djetetovih reakcija, te detaljne informacije o zdravstvenom stanju djeteta i o načinima zadovoljavanja djetetovih potreba (Brown i sur, 2005., prema Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.).

Odnos udomitelja i udomljene djece s biološkim roditeljima djece također predstavlja jedan od važnih faktora za uredan razvoj djeteta, ali ponekad predstavlja i izvor stresa za udomitelje i djecu. Udomitelji, u suradnji sa socijalnim radnicima, trebali bi podržavati odnos udomljenog djeteta s njegovom biološkom obitelji jer je za djecu važno održavanje kontakata s figurama privrženosti. Kao što je već navedeno, dijete može razviti odnos privrženosti s više osoba. Posebno je ovo važno iz perspektive udomiteljstva kao privremenog oblika skrbi, što podrazumijeva da bi socijalni radnici trebali raditi s biološkom obitelji djeteta kako bi ta obitelj počela adekvatno funkcionirati te kako bi se dijete moglo što prije vratiti u svoju primarnu obitelj (Kletečki Radović i Kregar Orešković, 2005.). Međutim, biološki roditelji ponekad nisu dovoljno zainteresirani za vlastito dijete, što predstavlja određeni izazov za udomitelje, budući su oni dužni podržavati odnos udomljenog djeteta i njegovih bioloških roditelja (Kletečki Radović i Kregar Orešković, 2005.). Također, udomitelji kao poteškoću navode i negativan utjecaj roditelja na udomljeno dijete (Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.). Imajući u vidu navedene poteškoće u odnosima s biološkom obitelji udomljenog djeteta te primat dobrobiti djeteta, stručni radnici bi trebali, zajedno s udomljenom djecom te udomiteljima, a sukladno trenutačnom stanju u biološkoj obitelji, odrediti način komunikacije. Ostvarivanje kontakta udomljene djece i njihovih bioloških roditelja ne mora podrazumijevati fizički aspekt kontakta, već sukladno djetetovoj dobrobiti i potrebama, kontakti mogu biti ostvareni putem poziva, pisama, čestitaka i slično (Kletečki Radović i Kregar Orešković, 2005.).

Nadalje, udomitelji navode kako je stručna pomoć često nedostatna s obzirom na izazove s kojima se suočavaju. Pod neadekvatnom stručnom pomoći i podrškom podrazumijevaju neujednačenu praksu centara za socijalnu skrb, opterećenost nepotrebnom papirologijom, sporost sustava, nedostatnost opskrbnine za djecu s obzirom na njihove potrebe, te izostanak stručne pomoći u vidu dobivanja potrebnih

informacija o djetetu i načinu rada s djetetom (Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.). Osim toga, upućuju na nedostatak kontakata s drugim udomiteljima s kojima bi mogli razmjenjivati iskustva. Mogućnost razmjene iskustva važna je kako bi udomitelji, međudobno, jedni drugima pružali podršku, tim više što ističu da ih drugi ljudi iz njihovoga okruženja ne razumiju (Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.).

Možemo zaključiti kako se udomitelji djece s teškoćama u razvoju i udomitelji djece bez teškoća u razvoju uglavnom susreću s istim poteškoćama u pružanju skrbi djeci, s tom razlikom što udomitelji djece s teškoćama u razvoju imaju dodatne poteškoće zbog samog zdravstvenog stanja djeteta. Drugim riječima, djeca s teškoćama u razvoju zahtijevaju posebnu brigu i skrb, što podrazumijeva da su udomitelji educirani i pripremljeni na pružanje individualiziranog oblika skrbi. Uz to, udomitelji djece s teškoćama u razvoju navode i nedostatak vremena za vlastite potrebe kao jednu od prepreka u procesu ostvarivanja ravnoteže između udomiteljske uloge i drugih aspekata života (Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.).

Nemogućnost samostalnog nošenja s navedenim poteškoćama, uz nerelevantnu stručnu pomoć, može izazvati kod udomitelja osjećaj nekompetentnosti zbog čega udomitelji mogu gubiti interes i motivaciju za bavljenjem udomiteljstvom.

4.2. KVALITETA ŽIVOTA SKRBNIKA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Postoji niz definicija kvalitete života, koje se razlikuju prema složenosti i obuhvatnosti različitih aspekata. Kvaliteta života, prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, podrazumijeva osobnu percepciju vlastitoga načina života u kontekstu standarda, interesa, sustava vrijednosti, kulture, težnji te izgleda za budućnost (Whoqol Group, 1998., prema Bogdanović i Spasić Šnele, 2018.).

Određeni vanjski faktori, poput bolesti člana obitelji, značajno se odražavaju na percepciju kvalitete života. Sukladno tome, ne iznenađuje činjenica da roditelji djece s teškoćama u razvoju subjektivnu percepciju vlastitoga života procjenjuju lošijom u odnosu na roditelje djece bez teškoća u razvoju. Mnoga istraživanja pokazuju kako je u obiteljima djece s teškoćama u razvoju narušena obiteljska koherentnost (Leutar i Rajić, 2002.), te da roditelji osjećaju umor, iscrpljenost, poremećeno fizičko funkcioniranje, osjećaj krivnje i stres (Bogdanović i Spasić Šnele, 2018.). Polazeći od ovoga saznanja, može se pretpostaviti kako udomitelji djece bez teškoća u razvoju percipiraju vlastitu kvalitetu života, u pogledu socijalnih kontakata i aktivnosti slobodnoga vremena, boljom od udomitelja djece s teškoćama u razvoju (Laklija, Milić Babić i Buljevac, 2012.). Suočavanje s djetetovom dijagnozom, odnosno djetetovim stanjem jedini je aspekt i izvor stresa koji se ne odnosi na udomitelje, već isključivo na roditelje djece s teškoćama u razvoju.

Život s djetetom s teškoćama u razvoju značajno se razlikuje od života s djetetom bez teškoća, budući je djeci s teškoćama potrebna posebna i kontinuirana skrb. Osim toga, skrbnici djece s teškoćama u razvoju susreću se s financijskim poteškoćama koje proizlaze iz zdravstvenoga stanja djeteta, a poznato je kako su financijske mogućnosti povezane sa subjektivnom procjenom kvalitete života (Bogdanović i Spasić Šnele, 2018.). Do narušavanja obiteljske kohezivnosti dolazi zbog specifičnosti djetetovih potreba koje moraju biti pravovremeno i adekvatno zadovoljene, što zahtjeva od skrbnika pružanje gotovo stalnog nadzora nad djetetom te pomaganje djetetu u svakodnevnim aktivnostima, ovisno u vrsti i stupnju teškoće.

Nedostatan razvoj djetetovih socijalnih vještina, eventualno agresivno i impulzivno ponašanje djeteta te zanemarivanje vlastitih potreba u vidu slobodnih aktivnosti od

strane skrbnika, dodatno narušava kvalitetu njihovoga života. Svi navedeni aspekti utječu na mentalno zdravlje roditelja (Mugno i sur., 2007.), odnosno skrbnika djece s teškoćama u razvoju, što bi se trebalo uzeti u obzir prilikom planiranja pomoći obiteljima djece s teškoćama u razvoju (Bogdanović i Spasić Šnele, 2018.). Ukratko rečeno, kvaliteta života roditelja, tj. skrbnika iznimno je važan faktor koji se odražava i na kvalitetu života djece. Kako bi djeca odrastala u razvojno podržavajućem okruženju, skrbnici bi trebali dobiti relevantnu pomoć, posebno u vidu poboljšanja mentalnog zdravlja i socijalnih interakcija, te u području nošenja sa stresom (Hoopen i sur., 2021.).

4.3. POTICAJNO OKRUŽENJE KAO PREDUVJET PRIMJERENOG RAZVOJA DJETETA

Udomiteljska uloga, između ostaloga, obuhvaća konstantno pružanje emocionalne podrške te stvaranje okruženja poticajnog za učenje (Škrbina, 2010.). Emocionalna podrška je uvijek važna, a posebno kada je riječ o djeci bez odgovarajuće ili nepostojeće roditeljske skrbi. Što se tiče stvaranja poticajnog okruženja, udomitelji trebaju polaziti od djetetovih interesa, sposobnosti te ograničenja, imajući u vidu važnost prilagođavanja aktivnosti koje djetetu predstavljaju problem, kako dijete u buduće ne bi pružalo otpor prilikom obavljanja te aktivnosti. Također, prema principu razvojnosti, udomitelji trebaju poticati i razvoj onih karakteristika koje su kod djeteta već razvijene, kako bi dijete konstantno bilo u procesu napretka (Škrbina, 2010.). Kako bi udomitelji mogli navedenu ulogu što efikasnije obavljati, stručnjaci bi, prije svega, trebali procijeniti razvojni status djeteta te s istim upoznati udomitelje. Uz to, trebali bi ih zasebno, sukladno djetetovoj teškoći, educirati o stanju djeteta i načinima rada s djetetom, kako bi svako dijete, uz prilagođen rad udomitelja, ostvarilo svoj maksimum. Navedena pomoć udomiteljima od strane stručnjaka iznimno je važan faktor jer načini odgovaranja djetetovim potrebama od strane udomitelja predstavljaju ključan utjecaj na razvoj različitih vještina i procesa koji se usvajaju kasnije (Ljubešić, 2005., prema Škrbina, 2010.). Zaključno rečeno, skrbnici koji zanemaruju vlastite potrebe zbog konstantnog pružanja skrbi djetetu s teškoćama u razvoju, procjenjivat će vlastitu kvalitetu života lošijom te će imati više

problema s mentalnim zdravljem i stresom, što se automatski negativno odražava na kvalitetu obavljanja njihove uloge, a time i na razvoj djeteta i njegovih potencijala (Bogdanović i Spasić Šnele, 2018.). Iz ovoga jasno proizlazi važnost senzibilizacije cjelokupnog društva kada je u pitanju briga i skrb za djecu s teškoćama u razvoju, s naglaskom na različite aktivnosti koje djeca mogu pohađati izvan udomiteljske i biološke obitelji, kako bi se skrbnicima barem malo olakšala njihova uloga. Pohađanje različitih aktivnosti također ima pozitivne učinke na djecu s teškoćama u razvoju jer im se tako omogućava potrebna interakcija s drugom djecom i odraslima, s jedne strane, a kvalitetnija i posvećenija skrb udomitelja s druge strane (Bogdanović i Spasić Šnele, 2018.).

5. PRIVRŽENOST IZMEĐU UDOMITELJA I UDOMLJENOG DJETETA

Privrženo ponašanje podrazumijeva upotrebljavanje različitih postupaka kojima ostvarujemo i održavamo prisnost s drugim osobama (Bowlby, 1988., prema Kletečki Radović i Kregar Orešković, 2005.). Prekidi odnosa djeteta i njegove figure privrženosti učestalo su povezani s razvojem problema privrženosti kod djece te s poteškoćama u prilagodbi, budući da prekidanje odnosa s figurom privrženosti za djecu predstavlja stres i traumu (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.). Djeca, kao što je već i navedeno u ovome radu, odnos privrženosti mogu razviti s više osoba iz vlastitoga okruženja (roditeljima, udomiteljima, susjedima, rođacima, itd.). Naime, ova spoznaja je iznimno važna jer ukazuje da prekid odnosa privrženosti djeteta i figure privrženosti ne određuje nužno odnose koje će dijete kasnije razvijati. To je jedan od razloga zbog kojeg se stručnjaci zalažu za udomiteljstvo, a posebno kada su u pitanju djeca mlađa od pet godina (Radočaj, 2005., prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.). Osim toga, djeca doživljavaju manje stresnim razdvajanje od roditelja ukoliko se smještaju u udomiteljsku obitelj jer im u tim slučajevima udomitelj predstavlja alternativnu figuru privrženosti (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.).

Zlostavljanje, zanemarivanje, napuštanje djece i poremećeni obiteljski odnosi česti su razlozi izdvajanja djece iz biološke obitelji. Ova činjenica također predstavlja veliki izazov za djecu i za udomitelje, s obzirom da djeca koja su doživjela zlostavljanje imaju negativni unutarnji radni model, putem kojega doživljavaju sebe i odnose s drugima (Buljan Flander, 2001., prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.). Uz to, prema Finz i suradnicima (2000.) zlostavljena djeca imaju povećan rizik od asocijalnog ponašanja te su sumnjičava prema drugim osobama. Zanemarivana djeca, s druge strane, uglavnom teže za sigurnošću i bliskosti jer su doživjela odbacivanje i ignoriranje od strane roditelja. Zlostavljanje i zanemarivanje djece uvijek predstavlja rizik za razvoj sigurne privrženosti i za razvoj dječje psihopatologije (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.).

Nepoželjna ponašanja djece, koja su rezultat poteškoća s privrženosti, kod udomitelja izazivaju osjećaj nemoći i ljutnje. Takve reakcije udomitelja odražavaju se na dijete

te potkrepljuju njegov negativni unutarnji radni model, s toga se ovdje može govoriti o začaranom krugu s nizom negativnih posljedica ukoliko uzroci nepoželjnog ponašanja djeteta ne budu pravovremeno identificirani (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.). Prije svega je važno da stručnjaci procijene tko je djetetova figura privrženosti, je li dijete bilo sigurno privrženo te zbog čega je došlo do odvajanja od figure privrženosti. Sukladno tome, trebali bi upoznati udomitelje s mogućim nepoželjnim ponašanjima djeteta i s adekvatnim načinima reakcije na njih (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.).

Udomitelji imaju dužnost skrbiti o udomljenom djetetu, poučavati ga, odgajati ga i stvarati poticajno okruženje koje potiče njegov optimalan razvoj (Škrbina, 2010.). Kako bi navedeno bilo ostvarivo, udomitelji trebaju strpljivo izgrađivati odnos s djetetom. Iznimno je važno da svako dijete stekne osjećaj sigurnosti i privrženosti prema udomitelju jer je to preduvjet za djetetovo učenje, igranje i zdrav razvoj. Dijete će razviti osjećaj povjerenja i sigurnosti u udomitelja ako udomitelj brižno i dosljedno, s puno pažnje, odgovara na djetetove potrebe. Uz to, važno je da udomitelji pokazuju radost kada provode vrijeme s djetetom, da mu pružaju toplinu i potrebne dodire, te da ga potiču na učenje sukladno njegovim interesima i sposobnostima (Škrbina, 2010.). Djeca koja odrastaju u sigurnom obiteljskom okruženju imaju pozitivnije odnose s drugom djecom, te više uče (Susman-Stillrnan i Harris, 2004., prema Škrbina, 2010.).

Može se zaključiti kako udomiteljstvo smanjuje poteškoće u području privrženosti, budući uloga udomiteljstva, prema teoriji privrženosti, podrazumijeva osiguravanje zamjenskog roditeljstva i poticanje odnosa djece i njihovih bioloških roditelja. U ovom slučaju ne dolazi do dugotrajne zamjene figure privrženosti, budući da je cilj kratkotrajnog udomiteljstva povratak djece u biološku obitelj. Sukladno tome, biološki roditelji djece uključeni su u gotovo sve aspekte djetetovog života, a udomitelj ima ulogu dodatne figure privrženosti koja odgovara na djetetove potrebe (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.). S druge strane, kada se procijeni da roditelji nisu sposobni brinuti o djetetu, udomitelj postaje dugotrajna zamjenska figura privrženosti. U tom bi slučaju stručnjaci iz centara za socijalnu skrb trebali

pomagati udomiteljima i djeci u izgradnji novog odnosa privrženosti (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.).

6. UNAPRJEĐENJE SPECIJALIZIRANOG UDOMITELJSTVA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Udomitelji, prema istraživanju Laklija, Vukelić i Milić Babić (2012.), ukazuju na potrebu unaprjeđenja određenih segmenata specijaliziranog udomiteljstva, kako im poteškoće na koje nailaze ne bi predstavljale značajnu prepreku u obavljanju njihove uloge. Udomitelji smatraju kako socijalni radnici i drugi stručni radnici trebaju pružati puno detaljnije informacije o djetetu s teškoćama u razvoju, njegovom zdravstvenom stanju, potrebama, ponašanjima i drugo, budući da udomitelji uglavnom nisu upoznati s vrstom i stupnjem teškoće djeteta. Ovo im je iznimno važno kako bi, prije svega, udomitelji sami uvidjeli na temelju dobivenih informacija, imaju li dovoljno znanja i kapaciteta za pružanje skrbi određenom djetetu. Osim toga, važno im je dobiti detaljne informacije o poželjnim načinima reakcije na djetetove potrebe i ponašanja. Također, navode kako bi bilo poželjno da stručnjaci usklađuju karakteristike udomitelja i djeteta, te da bi više pažnje trebalo posvetiti selekciji udomitelja, kako ne bi došlo do odvajanja djeteta iz udomiteljske obitelji. Udomitelji, uz sve navedeno, ukazuju i na potrebu veće uključenosti socijalnih radnika i drugih stručnih osoba u proces napretka djeteta. Smatraju da stručnjaci nisu dovoljno usredotočeni na izradu individualnog plana te na procjenu procesa napretka djeteta u udomiteljskoj obitelji, već da odrađuju svoj posao isključivo formalno. Kroz individualni plan udomitelji šire svoje spoznaje o vrsti djetetove teškoće i njegovim potrebama (Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.). Drugim riječima, udomitelji imaju osjećaj da su stručnjaci odustali od djeteta i da su prepušteni sami sebi u suočavanju s izazovima udomiteljstva.

Nadalje, udomitelji ukazuju na važnost unaprjeđenja podrške koju primaju od strane stručnih radnika. Točnije, smatraju kako bi bilo poželjno da postoji određena „linija pomoći“ udomiteljima, gdje bi se mogli obratiti za pomoć u kriznim situacijama. Također, upućuju na potrebu veće dostupnosti socijalnih radnika u centrima za socijalnu skrb. Veća dostupnost socijalnih radnika doprinijela bi udomiteljima u pogledu bolje informiranosti i zajedničkog savladavanja poteškoća, što bi smanjilo njihov osjećaj nemoći s kojim se učestalo susreću. Uz to, udomitelji naglašavaju važnost supervizije, koja se, prema njihovim navodima, ne odvija dovoljno često. Za

udomitelje je supervizija iznimno važna jer predstavlja medij informiranja i medij međusobne podrške (Zima i sur., 2000., prema Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.). Udomiteljima, između ostaloga, treba omogućiti uslugu individualnog savjetovanja u njihovoj lokalnoj zajednici, kako bi u što kraćem roku mogli dobiti podršku u savladavanju svakodnevnih poteškoća.

7. ZAKLJUČAK

Djeca s teškoćama u razvoju imaju pravo na posebnu skrb i dodatnu potporu u svim aspektima života, posebno u pogledu razvoja i učenja, kako bi ostvarili željeni razvojni ishod. Sukladno tome, djeci treba omogućiti adekvatne uvjete za školovanje, odgoj, različite rehabilitacije i drugo (Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.). Iz navedenoga jasno proizlazi važnost uloge udomitelja i stručnjaka koji rade s djecom s teškoćama u razvoju.

Uloga udomitelja djece s teškoćama u razvoju vrlo je složena, budući se oni, u odnosu na udomitelje djece bez teškoća u razvoju, suočavaju s dodatnim izazovima vezanim uz zdravstveno stanje djeteta. Dakle, udomitelji trebaju imati dodatne kompetencije kako bi adekvatno zadovoljili složene potrebe djece s teškoćama u razvoju, koje se razlikuju s obzirom na vrstu i stupanj same teškoće (Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.). Udomitelji kao poteškoće uglavnom navode specifične poteškoće djeteta, slabu informiranost o djetetovom stanju i potrebama, nedostatnu podršku i pomoć, nepovjerljiv stav okoline te poteškoće vezane uz proces prilagodbe te odnose s biološkom obitelji djeteta (Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.). Uz to, udomitelji djece s teškoćama u razvoju suočavaju se s izazovima usklađivanja privatnog života i udomiteljske uloge, odnosno, vlastitih interesa i aktivnosti te djetetovih potreba. Možemo zaključiti kako su udomitelji djece s teškoćama u razvoju zakinuti za odgovarajuću stručnu pomoć i podršku, što dovodi do niza neželjenih prepreka u obavljanju zahtjevne udomiteljske uloge.

Sve aspekte unaprjeđenja udomiteljstva, navedene u prethodnom dijelu rada, treba ozbiljno uzeti u obzir, budući je udomiteljska uloga iznimno kompleksna. Adekvatna i pravovremena podrška udomiteljima od strane stručnjaka zasigurno bi dovela do povećanja sposobnosti udomitelja u nošenju sa svakodnevnim preprekama. Naime, stručna pomoć i podrška doprinijela bi udomiteljima u pogledu povećavanja vlastite percepcije kompetentnosti u pružanju skrbi djeci s teškoćama u razvoju. Osjećaj osposobljenosti za pružanje kvalitetne skrbi, uz izgrađen odnos sigurne privrženosti djeteta i udomitelja, nedvojbeno bi doveo do povećanja kvalitete života udomitelja i

udomljene djece, te do rjeđeg izdvajanju djece iz udomiteljskih obitelji i rjeđeg odustajanju od bavljenja udomiteljstvom (Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.).

8. LITERATURA

1. Ajduković, M., Kregar Orešković, K., i Laklija, M. (2007). Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju javne skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(1), str. 93-118.
2. Bartuloci, M. (2014). Smještaj djece izvan obitelji u Republici Hrvatskoj i Smjernice za alternativnu skrb UNICEF-a. *Pravnik*, 47(95), str. 53-72.
3. Bogdanović, A., i Spasić Šnele, M. (2018). Postoji li razlika u procjeni kvalitete života između roditelja djece s teškoćama u razvoju i roditelja djece bez teškoća u razvoju: Metaanaliza. *Ljetopis socijalnog rada*, 25(2), str. 249-271.
4. Borić, I., Brajković, L., Čirkinagić, S., Delogu Rižovski, H., Ivezić, N., Keresteš, G., Kronstein, D., Marušić, D., Miharija, M., Novak Ban, M., Škrabić- Aničić, I. i Žižak, A. (2021). *Priručnik za provođenje osnovnog i dodatnog osposobljavanja udomitelja za djecu*. Zagreb, Ured UNICEF-a za Hrvatsku u suradnji sa Sirius – Centrom za psihološko savjetovanje, edukaciju i istraživanje.
5. Brown, J. D., i Rodger, S. (2009). Children with disabilities: Problems faced by foster parents. *Children and Youth Services Review*, 31(1), 40-46.
6. Brown, J. D., Sigvaldason, N., i Bednar, L. M. (2007). Motives for fostering children with alcohol-related disabilities. *Journal of Child and Family Studies*, 16(2), 197-208.
7. Kletečki Radović, M., i Kregar Orešković, K. (2005). Kvalitativna analiza iskustva udomitelja. *Ljetopis socijalnog rada*, 12(1), str. 67-88.
8. Konijn, C., Admiraal, S., Baart, J., van Rooij, F., Stams, G. J., Colonesi, C., i Assink, M. (2019). Foster care placement instability: A meta-analytic review. *Children and Youth Services Review*, 96, 483-499.
9. Laklija, M. (2011). Spremnosti udomitelja za bavljenja udomiteljstvom i doživljaj vlastite uloge udomitelja u suradnji s centrima za socijalnu skrb. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), str. 469-496.

10. Laklija, M., Vukelić, N., i Milić Babić, M. (2012). Specijalizirano udomiteljstvo djece s teškoćama u razvoju – iskustva udomitelja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 48(2), str. 109-123.
11. Leutar, Z., Buljevac, M. (2020). *Osobe s invaliditetom u društvu*. Zagreb: Biblioteka socijalnog rada.
12. Maretić, E., i Sindik, J. (2013). Agresivno ponašanje, zaštitni čimbenici i školsko postignuće učenika izvan i unutar sustava institucionalne skrbi. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12 (1), 43-62.
13. Milić Babić, M. (2012). Obiteljska kohezivnost u obiteljima djece s teškoćama u razvoju. *Nova prisutnost*, br.2 , str. 207-223.
14. Milić Babić, M., Franc, I., i Leutar, Z. (2013). Iskustva s ranom intervencijom roditelja djece s teškoćama u razvoju. *Ljetopis socijalnog rada*, 20(3), str. 453-480.
15. Obiteljski zakon. *Narodne novine*, br. 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23.
16. Pastor, C., Balsells, M. À., Vaquero, E., Mateo, M., i Ciurana, A. (2022). Uninformed, afraid and confused: What children need to know at the beginning of their Foster Care process. *Child Care in Practice*, 28(1), 102-118.
17. Popović, S., Zloković, J. (ur.). (2017). *Djeca i mladi u alternativnoj skrbi: Zaštita prava na zdravlje*. Rijeka: Filozofski fakultet.
18. Pravilnik o načinu i trajanju osposobljavanja i dodatnog usavršavanja udomitelja. *Narodne novine*, br. 63/ 2019.
19. Rosić, V. (2007). *Domska pedagogija*. Zadar: Naklada 2001.
20. Sabolić, T., i Vejmelka, L. (2015). Udomiteljstvo djece u Hrvatskoj iz perspektive udomitelja i stručnjaka. *Holon*, 5(1), str. 6-42.
21. Sladović Franz, B. (2004). Odabir izvanobiteljskog smještaja djece ugroženog razvoja u obitelji. *Ljetopis socijalnog rada*, 11(2), str. 215-228.

22. Smjernice za alternativnu skrb o djeci (2009). *Okvir Ujedinjenih naroda*. Preuzeto s: <https://sos-dsh.hr/wp-content/uploads/2020/09/UN-Smjernice-za-alternativnu-skrb-za-djecu.pdf>
23. Škrbina, D. (2010). Podrška udomitelja koji udomljavaju djecu s Down sindromom. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 56(23), 9-34.
24. Ten Hoopen, L. W., de Nijs, P. F., Duvekot, J., Greaves-Lord, K., Hillegers, M. H., Brouwer, W. B., i Hakkaart-van Roijen, L. (2021). Caring for Children with an Autism Spectrum Disorder: Factors Associating with Health-and Care-Related Quality of Life of the Caregivers. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1-14.
25. UNICEF (2013). *Stanje djece u svijetu 2013. Djeca s teškoćama u razvoju*. Posjećeno na mrežnoj stranici: <https://www.unicef.org/croatia/media/686/file/Stanje%20djece%20u%20svijetu%202013.%20%E2%80%93%20Djeca%20s%20te%20%C5%A1ko%C4%87ama%20u%20razvoju.pdf>
26. Vargas-Barón, E., Diehl, K., Kakabadze, N., Bouillet, D., Miljević-Riđički, M., i Alice Moran, M. (2020). *Rana intervencija u djetinjstvu. Analiza stanja u Republici Hrvatskoj*. UNICEF
27. Vinčić, I. (2016). *Dostupnost i uporaba asistivne tehnologije u obrazovanju djece s motoričkim poremećajima i kroničnim bolestima u Republici Hrvatskoj*. Diplomski rad. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
28. Zakon o udomiteljstvu. *Narodne novine*, br. 115/ 2018, 18/ 2022.
29. Žižak, A. (2010). *Udomiteljstvo djece u Hrvatskoj*. Zagreb, UNICEF
30. Žižak, A., Koller-Trbović, N., Jeđud Borić, I., Maurović, I., Miroslavljević, A. i Ratkajec Gašević, G. (2012). *Što nam djeca govore o udomiteljstvu- Istraživanje dječje perspektive udomiteljstva u Hrvatskoj s preporukama za unapređenje*. Zagreb, UNICEF.